

MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCE/THE JOURNAL OF CONSERVATIVE THOUGHT

4 aylık yerel süreli düşünce dergisi
Yıl Year: 14 • Sayı Issue: 53 • Ocak January - Nisan April 2018

ISSN 1304-8864

Kadim Yayınları Adına Sahibi/Owner: Serhat Buhari Baytekin
Genel Yayın Yönetmeni/General Director: Dr. Selman Salim Kesgin

Genel Koordinatör/Administrative Coordinator: Üzeyir Tekin
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor: Serhat Buhari Baytekin
Yurtdışı İlişkiler Koordinatörü/International Affairs Coordinator: Okan Arslan
Reklam ve Halkla İlişkiler/Marketing and Public Relations: Hülya Tepe
Görsel Yönetmen/Creative Director: Bekir Kenan Coşgun
Tasarım/Design: Yeter Baysal

Editör/Editor: Prof. Dr. Hamit Emrah Beriş

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Bedri Gencer, Yıldız Teknik Ü.
Prof. Dr. Bekir Berat Özipek İstanbul Medipol Ü.
Prof. Dr. Bülent Arı, İstanbul Sabahattin Zaim Ü.
Prof. Dr. Cemal Fedayi, Kırıkkale Ü.
Prof. Dr. Hamit Emrah Beriş, Gazi Ü.
Prof. Dr. Murat Çemrek, Necmettin Erbakan Ü.
Doç. Dr. Ahmet Özcan, Karatekin Ü.
Doç. Dr. Ahmet Yıldız, TBMM
Doç. Dr. Bengül Güngörmez, Uludağ Ü.
Doç. Dr. Enderhan Karakoç, Selçuk Ü.
Doç. Dr. Fatih Duman, Hitit Ü.
Doç. Dr. Hamit Ersoy, RTÜK
Doç. Dr. Mahmut Hakkı Akın, Necmettin Erbakan Ü.
Doç. Dr. Salih Kesgin, Ondokuz Mayıs Ü.
Doç. Dr. Şaban Kardeş, TOBB Ü.
Doç. Dr. Zeyneb Çağlıyan İçener
Dr. Ahmet Helvacı, İçişleri Bakanlığı
Dr. Mehmet Kocaoğlu, Necmettin Erbakan Ü.
Dr. Necdet Subaşı, Başbakanlık
Hamdi Turşucu, Kültür ve Turizm Bakanlığı
Mustafa Armağan, Araştırmacı, Yazar

Danışma ve Hakem Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet Güner Sayar, Beykent Ü.
Prof. Dr. Birol Akgün, Ankara Yıldırım Beyazıt Ü.
Prof. Dr. Davut Dursun, Sakarya Ü.
Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya, Başbakanlık
Prof. Dr. Halis Çetin, Cumhuriyet Ü.
Prof. Dr. Hüsamettin Arslan, Uludağ Ü. (vefatı: 2 Ocak 2018)
Prof. Dr. İhsan Sezal, TOBB Ü.
Prof. Dr. Kenan Gürsoy, İstanbul Aydın Ü.
Prof. Dr. M. Şükrü Hanioğlu, Princeton Ü.
Prof. Dr. Naci Bostancı, TBMM
Prof. Dr. Nazım İrem, İstanbul Aydın Ü.
Prof. Dr. Ömer Çaha, Yıldız Teknik Ü.
Prof. Dr. Richard Gamble, Hillsdale College
Prof. Dr. Süleyman Seyfi Ögün, Maltepe Ü.
Prof. Dr. Şaban H. Çalış, Selçuk Ü.
Annette Y. Kirk, The Russell Kirk Center
Beşir Ayvazoğlu

YÖNETİM YERİ/CONTACT

Rabat Sok. No: 27/9 Gaziosmanpaşa, Çankaya/ANKARA
Telefon/Phone: 0-312 431 21 55
E-posta/E-mail: muhafazakaradd@gmail.com
Genel ağ/Web: www.muhafazakar.com

HAZIRLIK/PREPARATION

Uluslararası Piri Reis Kültür Ajansı www.pirireisajans.com
info@pirireisajans.com
Telefon/Phone: 0-312 446 21 56

BASKI/PRINT

Baskı Tarihi/Print Date: Mayıs 2018
Baskı Yeri/Print Address: İMAK Ofset Basım Yayın

Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Kadim Yayınları tarafından yayımlanmaktadır.

Muhafazakâr Düşünce ulusal hakemli bir dergidir. Yılda 3 sayı yayımlanır ve Türkçe ve İngilizce makalelere, çevirilere, analizlere ve kitap tanıtımlarına yer vermektedir. Dergide yayınlanan makalelerden yazarları sorumludur. Yayımlanan makaleler EBSCOhost tarafından taranmakta ve makalelerin İngilizce özetleri indeksin servisinde yer almaktadır.

TUBİTAK - ULAKBİM TR Dizin tarafından dizinlenmektedir.

İSLAMOFOBİ VE ANTI-SEMITİZM KARŞILAŞTIRMALARINI ANLAMLANDIRMAK: KAPSAMLI BİR LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

MAKING SENSE OF COMPARISON BETWEEN ISLAMOPHOBIA AND ANTI-SEMITISM:
A COMPERHENSIVE LITERATURE REVIEW

ENES BAYRAKLI* • OĞUZ GÜNGÖRMEZ**

ABSTRACT

Discussions and academic studies on the similarities between Islamophobia and anti-Semitism have recently increased. In this context, the question whether Islamophobia is the new anti-Semitism has been asked more frequently than ever. Consequently, a rich literature is emerging which focuses on the similarities and differences between these two phenomena. In this regard, this article aims to categorize and evaluate current literature on this subject. In doing so it will provide a comprehensive analyses of the current literature on the comparison between Islamophobia and anti-Semitism.

Keywords: Islamophobia, Anti-Semitism, Islam, Post-Colonialism.

ÖZ

Anti-Semitizm ile İslamofobi arasındaki benzerliklere yönelik sürdürülen tartışmalar son zamanlarda oldukça artmıştır. Bu kapsamda akademide ve kamuoyunda "İslamofobi yeni anti-Semitizm mi?" sorusu çok fazla sorulmaya başlanmış ve iki olgu arasındaki benzerlik ve farklılıkların tartışıldığı çok sayıda çalışmanın yer aldığı zengin bir literatür ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan elinizdeki makale konuyla ilgili ortaya konan çalışmalar ve yürütülen tartışmaları sınıflandırarak bu konuya dair genel bir çerçeve çizmek ve ortaya çıkan zengin literatürü değerlendirmek amacıyla kaleme alınmıştır. Bu çerçevede İslamofobi ve anti-Semitizm karşılaştırmasına yönelik ortaya konmuş olan çalışmalar ve sürdürülen tartışmalar çeşitli konu başlıkları altında tasnife tabi tutularak okuyucuya kapsamlı ve bütünlüklü bir çerçeve sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, Anti-Semitizm, İslam, Post-Kolonyalizm.

* Dr. Öğr. Üyesi, Türk Alman Üniversitesi, Siyaset Bilimi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

GİRİŞ

İzlanda Parlamentosu 2018 yılının Şubat ayında erkek sünnetini yasaklayan ve yasağı ihlal edenlere 6 yıl hapis cezası öngören bir kanun tasarısı hazırlamış ve söz konusu yasa ulusal ve uluslararası ölçekte oldukça fazla tepki toplamıştır. Öyle ki İzlanda’da hazırlanan yasa tasarısı anti-Semitizm ve İslamofobi’nin Avrupa kıtasındaki ilk büyük zaferi olarak nitelendirilmiştir.¹ İzlanda’da alınan karardan sonra Yahudi cemaati kararı “bütün dünyadaki Yahudileri kaygılandıran bir gelişme” olarak nitelendirmiş ve bu ritüeli yasaklayacak olan ilk ülke olması bakımından İzlanda’yı eleştirmiştir. İzlanda’daki Müslüman liderler de konuyu ele almak için bir toplantı düzenleme kararı almış ve bu tarz kararların azınlıkların entegrasyonuna yardımcı olmadığını vurgulamıştır (BBC, 19 Şubat 2018). Bu makalenin yazım aşamasında gerçekleşen bu girişim ve tartışmalar, İslamofobik ve anti-Semitik tutumların ulaştığı boyutu ve Avrupa siyasetindeki etkilerini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

İki ırkçılık türünün karşılaştırılmasına yönelik tartışmalardan önce kavramların tanımlarına yer verilmesi çalışmanın bütünlüğü açısından gereklidir. Günümüzdeki İslamofobi tartışmaları ve araştırmaları İngilterede faaliyet gösteren Runnymede Trust adlı düşünce kuruluşunun 1997 yılında yayınladığı “Islamophobia a Challenge for Us All (İslamofobi Hepimiz İçin Bir Meydan Okuma)” adlı raporla başlamıştır. Bu rapor İslamofobi’yi “Müslümanlara yönelik olarak beslenen temelsiz düşmanlık” olarak tanımlamış ve bu yüzden kavramın “tüm Müslümanlardan ya da birçoğundan korkma ve hoşlanmama” durumunu ifade ettiğini belirtmiştir (Runnymede, 1997). Runnymede Trust’ın 2018 yılında yayınladığı “Islamophobia Still a Challenge for Us All (İslamofobi Hepimiz İçin Hala Bir Meydan Okuma)” başlıklı raporundaki tanımlaması ise geçen süre içerisinde raporun islamofobi tanımına yöneltilen eleştirileri karşılamak adına İslamofobi’yi “Müslüman karşıtı ırkçılık” olarak tanımlamıştır. (Runnymede, 2018) Runnymede’in 2018 raporunda ayrıca Birleşmiş Milletler’in ırkçılık tanımından yola çıkılarak İslamofobi’ye yönelik oldukça kapsamlı ve uzun bir tanıma da yer verilmiştir. BM’nin ırkçılık tanımından yola çıkılarak İslamofobi “Müslümanlara (ya da Müslüman olarak algılananlara) yönelik siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ya da diğer kamusal alanlarda insan haklarının ve temel özgürlüklerin eşit

1 Yahudi ve Müslüman çocuklarının sünnet olması Avrupa’da aşırı sağın güçlenmesiyle birlikte çok daha fazla tartışılan ve iki ırkçılık türünün kesiştiği birçok konudan biridir. Yalnızca İzlanda’da değil Danimarka’da da Şubat ayının başında erkek çocuklarının sünnet edilmesinin yasaklanması için çağrı yapılması, söz konusu girişimlerin ve tartışmaların ciddiyetini göstermektedir.

şartlarda tanınmasını, yararlanılmasını ve uygulanmasını geçersiz kılmayı ve zayıflatmayı amaçlayan herhangi bir ayrımcılık, dışlama ya da kısıtlama” şeklinde tanımlanmıştır (Runnymede, 2018).

İslamofobinin bir ırkçılık türü olarak tanımlanmasının özellikle akademik çalışmalarda son dönemde yaygınlaştığı gözlemlenmektedir. Konuyla ilgili yapılan birçok çalışma İslamofobiyi Müslüman karşıtı ırkçılık olarak tanımlamaktadır. Örneğin SETA'nın 2015 yılından itibaren her yıl yayınladığı Avrupa İslamofobi Raporu'nun editörleri Bayraklı ve Hafez tartışmalı bir kavram olsa da İslamofobinin yaygın bir terim haline geldiğine işaret ederek bundan dolayı İslamofobi terimini kullandıklarını fakat bu terimle daha çok Müslüman karşıtı ırkçılığın kastettiklerini belirtmektedirler. Bayraklı ve Hafez İslamofobiyi şu şekilde tanımlamaktadır: “Antisemitizm çalışmalarının da gösterdiği gibi, kelimelerin etimolojik kökeni her zaman o kelimenin tam kapsamlı manasına ya da nasıl kullanıldığına işaret etmemektedir. Bu durum İslamofobi çalışmaları için de geçerlidir. İslamofobi, (gerçek ya da uydurulmuş) bir günah keçisi ilan ederek iktidar alanı inşa etmek, genişletmek ve bu durumu istikrarlı hale getirmek isteyen dominant gruplar tarafından kullanılmaktadır. Bu dominant gruplar ilan ettikleri bu günah keçisini yine kendilerinin inşa ettiği “biz” tanımının dışında bırakmakta ve kendilerinin yararlandığı kaynaklardan ve haklardan mahrum bırakmaktadır. İslamofobi sabit ve negatif değerler atfedilmiş ve tüm Müslümanlar için genellenmiş bir “Müslüman” kimliği inşa ederek Müslümanları ötekileştirmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus İslamofobinin bize Müslümanlar ve İslam'dan daha çok İslamofobik şahıslar hakkında bilgi verdiği gerçeğidir. En son olarak şunu belirtmek gerekir ki Müslümanların ya da İslam dininin makul bir şekilde eleştirilmesi ile Müslümanlara yönelik nefret söylemleri üreten İslamofobik tutumlar birbirinden net bir şekilde ayrılmalıdır” (Bayraklı, Hafez 2016).

Hafez ve Bayraklı gibi İslamofobi Araştırma ve Belgelendirme Projesi de (IRDP) post-kolonyal bir perspektiften hareket etmektedir. IRDP İslamofobi'yi “mevcut Avrupa merkezci ve Oryantalist küresel iktidar yapısı tarafından desteklenen bir korku ve önyargı” olarak tanımlamakta ve İslamofobi'nin “kaynakların dağılımındaki eşitsizliği sürdürüp genişleterek küresel ırkçı sistemi canlandırdığını ve bu yapıyı yeniden tasdik ettiğini” vurgulamaktadır (IRDP).

Salman Sayyid ise İslamofobi'yi “ırkçı bir yönetim biçimi formu” olarak tanımlamış ve İslamofobi'nin “önyargı ve cehaletten çok daha fazlası

olduğunu, Müslüman olarak belirlenen nüfusun refahını etkileyen bir dizi müdahale ve sınıflandırma” olduğunu ifade etmiştir. Sayyide göre Müslümanlara karşı duyulan nefret duygusal olmaktan ziyade siyasi bir tutumu ifade etmektedir. Zira Sayyide göre İslamofobyanın hedefi Müslümanların batılılaştırması gayesiyle Müslümanları disipline etmek ve biçimlendirmektir (Sayyid, 2014).

İslamofobi’ye yönelik tanımlar genel hatları itibariyle bu şekildeyken anti-Semitizm’e yönelik tanımlar çok daha eskilere uzanmakta ve birçok farklı kaynağa dayanmaktadır. Bu yönüyle alana dair çalışma yürüten kurum ve aktörlerin ortak bir tanım etrafında mutabık kalınması amacıyla çeşitli çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Anti-Semitizm kavramı her ne kadar dil-bilimsel olarak tüm Sami ırklarını kapsasa da yalnızca Yahudilere yönelik saldırılar ve önyargıları belirtmek için kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Bernard Lewis anti-Semitizm’i “Yahudilere yönelik özel bir önyargı, baskı veya nefret durumu” olarak tanımlamaktadır (Lewis, 2004). Avrupa İrkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi (EUMC) ise kavramı detaylı bir şekilde ele almıştır. Merkezin söz konusu tanımını kısaca “Yahudilere karşı bir nefret olarak da ifade edilebilecek Yahudilere yönelik bir algılama biçimi” şeklinde ifade etmek mümkündür (EUMC, 2004). EUMC’nin yapmış olduğu çalışma özellikle anti-Semitizm’e dünya genelinde standart bir tanım kazandırılması açısından oldukça önemlidir. Benzer bir tanımı Uluslararası Holokost Anma İttifakı (IHRA) da yapmış ve Yahudi algısı üzerinden bir tanım gerçekleştirmiştir. IHRA bununla birlikte anti-Semitizm’in “retorik ve fiziksel olarak tezahürünün Yahudi ve Yahudi olmayan bireylere ve onların mülklerine, Yahudi cemaat kurumlarına ve dini tesislere yönelik olduğunu” da ifade etmiştir (IHRA, 2016).

Anti-Semitizm, kökenleri çok daha eskilere giden bir ırkçılık türü olarak kabul edilirken bugün kullandığımız manada İslamofobi 20. yüzyılda ortaya çıkmış ve 21. yüzyılda etkinlik kazanarak ve yaygınlaşarak oldukça tartışılan bir kavram haline gelmiştir. Günümüzde İsrail’in Gazze saldırıları ve Filistinlilere uyguladığı Apartheid rejimine verilen bazı tepkilerin anti-Siyonist olmayı aşip Yahudi aleyhtarlığına dönüşmesi anti-Semitizm konusunun akademik çalışmaların gündeminden düşmemesine sebep olurken, Fransa’da ortaya çıkan başörtüsü sorunu, Danimarka’daki karikatür skandalı, İsviçre’nin minarelerle ilgili referandum düzenlemesi ve DEAŞ gibi radikal terörist grupların etkinlik kazanması İslamofobi’yi çok daha tartışılır hale

getiren ve ilgili birçok çalışmanın yapılmasını sağlayan olgular olarak ön plana çıkmıştır.

Kimi düşünür ve akademisyenler söz konusu iki ırkçılık türü arasında benzerliklerin farklılıklardan daha fazla olduğunu öne sürerken, kimileri farklılıkların çok daha fazla olduğunu, anti-Semitizm'in kendine has bir tarihi olduğunu ve İslamofobi ya da başka ırkçılık türleriyle karşılaştırılmayacağına iddia ederek böyle bir analogiye karşı çıkmıştır.

İlk bakışta iki olguya yönelik yapılacak değerlendirmelerde benzerliklerin ve paralelliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Gerek Yahudilerin gerekse Müslümanların tarih boyunca maruz kaldıkları tutum ve algılar oldukça benzerlik göstermektedir. Örneğin bunlardan birisi iki toplumun da dünyayı bir şekilde ele geçirecekleri şeklinde kurulmuş bir komploya dair duyulan kuvvetli inançtır. Yahudilerin 1700'lü yıllarda karşılaştıkları bu görüşün temelinde Yahudilerin demokrasi ve liberal değerleri yayarak kilise ve monarşinin sonunu getireceklerine ve Avrupa'daki siyasal yapılanmayı değiştireceklerine dair korku ve endişe yatmaktadır. Günümüzde ise Müslümanlar benzer bir korkunun ve endişenin kaynağı haline gelmişlerdir. Müslümanlar, demokrasi ve özgürlüklerin sonunu getirerek Avrupa değerlerini aşındıracaklarına ve yerine İslami bir düzen kuracaklarına yönelik oluşturulmuş bir korkunun kurgulanmış özneleri haline gelmektedir. Söz konusu korkuları benimseyen ve çeşitli formlarıyla sahip çıkan kesimler özellikle sol hareketleri saflıkla suçlamış ve bu korkuları benimsemedikleri için eleştirmiştir ve eleştirmeye de devam etmektedir. Batıdaki sol ve liberal kesimler "Kültürel rölativizm" ya da "entegrasyon" gibi kavramlar adı altında Müslümanların Avrupa'yı adım adım ele geçirmesine göz yummakla suçlanmakta ya da anti-Semitizm'e karşı olmaları bakımından Yahudi savunucusu olarak nitelendirilmektedir. (Døving, 1 Haziran 2014) Bunların yanında hem bazı Yahudilerin hem de bazı Müslümanların dinine bağlı, mütedeyyin bir hayat sürdürmeleri, çok daha seküler bir yaşam tarzını benimseyen bazı Avrupalılar tarafından da bir farklılık olarak görülmekte ve lanetlenmesi gereken bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Genel hatları itibariyle ise Yahudilerin ve Müslümanların bir tehdit olarak görülmelerinin temelinde kültürel ırkçılık olgusu yatmaktadır. Bu çerçevede gerçekleştirilen tartışmalarda özellikle Müslümanlar ve Yahudilerin kültürel farklılıkları ön plana çıkarılmakta ve ortak değerlere yabancılık konusu işlenmektedir.

2003 yılında Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (EU Fundamental Rights Agency) tarafından yayınlanan ve İslamofobi ile anti-Semitizm arasındaki

benzerliklere vurgu yapılan “The Fight Against anti-Semitism and Islamophobia: Bringing Communities Together” (EUMC, 2003) başlıklı raporla birlikte birçok akademisyen ve düşünür söz konusu tartışmaya odaklanmış ve yürütülen tartışmalar alanında geniş bir literatürün ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Söz konusu literatürde başta Oryantalizm adlı başyapıt niteliğindeki eseriyle tanınan Edward Said ve onun hayat verdiği görüşleri ön plana çıkarken; Matti Bunzl, Brian Klug, Nasar Meer, Sabine Schiffer, Wolfgang Benz gibi birçok isim önemli çalışmalar gerçekleştirmiş ve önemli dergilerde oldukça kapsamlı yayınlara imza atmışlardır. Konuyla ilgili literatüre göz atıldığında özellikle İngilizce ve Almanca metinlerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Özellikle Alman akademisyen ve düşünürler yürüttükleri tartışmalarla, yaptıkları yayın ve düzenledikleri etkinliklerle tartışmalara oldukça ciddi katkı sağlamışlardır. Her ne kadar İslamofobi ve anti-Semitism İslamofobi karşılaştırmaları konularında zaman geçtikçe zenginleşen bir literatür oluşsa da maalesef Türkiye’de anti-Semitism ve İslamofobi karşılaştırmaları konusunda neredeyse hiçbir çalışma yapılmamış ve bu konuda ciddi bir Türkçe literatür eksikliği ortaya çıkmıştır. Türkçe literatürde yalnızca Özcan Hıdır 2007 yılında İslamofobi ve anti-Semitism arasındaki benzerlik ve farklılıkları ele alarak tartıştığı bir kitap bölümü kaleme almış (Hıdır, 2007), bunun dışında herhangi bir yerde konuyla ilgili yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bakımdan elinizdeki makale konuya dair yapılan tartışmalar ve ortaya çıkan zengin literatüre yönelik hem Türkçe bir kaynak olması hem de konu ile ilgili literatürü değerlendirerek mevcut tartışmalara dair bir çerçeve çizmeyi amacıyla kaleme alınmıştır.

İki ırkçılık türünü birlikte inceleyen ve tartışan birçok yayın ve makaleye imza atıldığı gibi çeşitli özel paneller ve etkinlikler de gerçekleştirilmiştir. 2008 yılında Berlin Center for Research on anti-Semitism tarafından gerçekleştirilen “The Concept of Muslim Enemy – The Concept of the Jewish Enemy” başlıklı konferans ile 2003 yılında İsveç’te düzenlenen Living History Forum etkinliği bu kapsamda ön plana çıkan faaliyetler olmuştur. Palestine-İsrail Journal’ın konuyla ilgili özel sayı yayınlaması ve 2005 yılında da bu özel sayının konferansının İtalya’da yapılması oldukça dikkat çekicidir. Avrupa’da yaşayan azınlıkların sahip olduğu dernek ve vakıflar da söz konusu tartışmaların bilincinde olmuş ve konuya yönelik birçok etkinlik düzenlemiştir. Örneğin Hollanda’nın Amsterdam kentinde Yahudi toplumu liderleri ile Türk-İslam dünyasının yöneticileri bir araya gelmiş ve İslamofobi ile anti-Semitism’in göçmenlerin yaşamlarını tehdit eder hale geldiğini belirtmişlerdir. (Türkinfo, 24 Şubat 2015) Konuyla ilgili akademik dergilerin

yaptığı özel sayılar da oldukça önemlidir. 2012 yılında “*Antisemitism, Racism, and Islamophobia*” başlığıyla European Studies dergisi, (European Societies, 2012) 2013 yılında “*Racialization and Religion: Race, Culture and Difference in the Study of Antisemitism and Islamophobia*” başlığıyla Ethnic ve Racial Studies dergisi (Ethnic ve Racial Studies, 2013) ve 2014 yılında “*Imaginaries of the Other: Past and Present Expressions of Islamophobia*” başlığıyla Pattern of Prejudice dergisinin (Pattern of Prejudice, 2014) yapmış olduğu özel sayılar tartışmayı oldukça zenginleştirmiş ve konuyla ilgili önemli isimlerden çeşitli perspektifleri bir araya getirmiştir. Avrupa Konseyi de 2014 yılında yayınladığı yıllık raporunda (ECRI, 2014) konuya dikkat çekmiş, raporun tanıtımında konsey genel sekreteri İslamofobi ile anti-Semitizm’in Avrupa’da yayılmakta olduğunu, bu durumun ise Avrupa’nın geleceğini ciddi şekilde tehlikeye soktuğunu ifade etmiştir. Raporda İsrail ile Filistin arasında yaşanan sorunların ve DEAŞ gibi radikal teröristlerin başta Ortadoğu olmak üzere Avrupa’nın çeşitli şehirlerinde de gerçekleştirdiği eylemlerin anti-Semitizm ile İslamofobi’yi beslediği şeklinde tespitlere yer verilmiştir. Bunların yanında rapor, göçmenlerle ilintili olarak Avrupa’da Müslüman sayısının artmasının bir yandan Avrupa’da İslamofobi’yi beslediği, diğer yandan İsrail-Filistin sorunu sebebiyle özellikle genç Müslümanlar arasında anti-Semitizm’in de etkinlik kazandığı şeklinde yorumların yanında İslamofobi’nin siyasal bir tutuma dönüşerek terör olaylarının İslam dinine mal edilmeye çalışıldığı şeklinde yorum ve tespitleri de barındırmaktadır (Hürriyet, 10 Temmuz 2015).

Zaman zaman politikacıların ve karar vericilerin yapmış oldukları açıklamalar da alanda konuyla ilgili sürdürülen tartışmaları alevlendirmiştir. Örneğin Birleşik Krallık’ın ilk Müslüman Bakanı Shahid Malik “bugün birçok kişi, Müslümanlara nasıl hissettikleri sorulması durumunda Müslümanların bir zamanlar Avrupa’da Yahudilerin hissettiklerinin aynısını hissettiklerini söyleyeceklerine katılır” (Independent, 3 Temmuz 2008) ifadesi araştırmacıların çıkış noktası olmuş ve analogiyi inceleyen birçok çalışmada referans kabul edilmiştir. Aynı şekilde 2008 yılında R. Tayyip Erdoğan da “İslamofobi de anti-Semitizm gibi insanlık suçu kabul edilmelidir” (Şalom, 17 Eylül 2008) diyerek iki olgunun benzer ırkçılık türleri olduğunu dile getirmiştir. Bu gibi açıklamalar tartışmaları zaman zaman gündeme getirmekte ve dikkatlerin konuya yöneltilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu sebeple söz konusu çalışma İslamofobi ile anti-Semitizm üzerinden yapılan tartışmaları anlamlandırmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada İslamofobi ve anti-Semitizm tartışmasına yönelik ortaya konmuş olan çalışmalar ve yürütülen tartışmalar çeşitli konu başlıkları altında tasnife tabi tutulmuştur. Bu kapsamda ortaya konan çalışmalar dört başlık altında incelenmiştir. Çalışmalar tasnife tabi tutulmadan önce literatüre katkı sağlayan yazarların kavramlara yönelik görüşleri ortaya konulmuştur. Akabinde ilk bölümde tarihsel/kolonyal perspektifli çalışmalar ele alınmış ve çalışmaların benzeşen ve ayrışan yönleri vurgulanmış, ikinci kısımda çalışmalarda kurulan benzerliklerdeki “öteki” vurgusu değerlendirilmiş, üçüncü kısımda iki ırkçılık türünün ön plana çıkardığı söylemlerin incelendiği çalışmalar ele alınmış, son bölümde ise ülke eksenli yapılan çalışmalar ile literatürde farklı türde ortaya çıkan çalışmalar ele alınmış ve okuyucuya kapsamlı bir çerçeve çizilmiştir.

İSLAMOFOBİ VE ANTI-SEMİTİZM KAVRAMLARINA YÖNELİK TARTIŞMALAR

Yapılan çalışmalarda birçok yöntem ve perspektif farklılığı olduğu gibi konuyla yakından ilgilenen araştırmacıların kavramlara yükledikleri anlamlar ve bu kavramlar etrafında yürütülen tartışmalar da farklılık göstermiştir. Kimi çalışmalarda iki kavrama tarihsel perspektife sahip, ırkçılık özelinde ya da “ötekileştirme” üzerinden anlamlar yüklenmiş ve tartışmalara katkı sağlayan hemen hemen tüm yazarlar çalışmalarında kavram tartışmalarına dair de görüşlerini belirtmiştir. Brian Klug (Klug, 2014) gibi kavramlara dilbilimsel açıdan yaklaşarak iki olgu arasında benzerlikler kuran düşünürler olduğu gibi Ivan Kalmar, Matti Bunzl, Simon Weaver gibi isimler tarihsel süreci ele alan bir kavramsallaştırma yöntemi izlemiştir; Sabine Schiffer, Gil Anijdar, Nasar Meer gibi isimler ise ırkçılık ve ırkçılığın mekaniği üzerinden bir çerçeve ortaya koymuşlardır.

Matti Bunzl içerideki/dışarıdaki düşman (insider/outsider) şeklinde Yahudilere ve Müslümanlara yönelik tarihsel bir kavramsallaştırma yapmış, Bunzl’un kavramsallaştırmasına Esther Benbassa da destek vererek sahip lenmiştir. Bunzl ve Benbassa İslamofobi kavramının kullanılmasını sorunsallaştırmış, kavramın kullanılmasının çok daha çetrefilli ve girift bir konunun tek bir dine indirgenmesine sebep olduğunu, bunun yerine “Müslüman karşıtı” (anti-Muslim) kavramının çok daha uygun olacağını ifade etmişlerdir. (Benbassa, 2007) (Bangstad ve Bunzl, 2010) Gil Anijdar tarihsel bir atıfla Yahudi ya da Müslüman sorunu olarak adlandırılan meselenin Haçlı seferlerinden itibaren ırkçı, kan bağı kimliğini merkeze alan, Avrupa ve

Hristiyan dünyasının sahip olduğu Hristiyan sorununun bir ürünü olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte Anijdar, Jacques Derrida'nın düşüncelerini Müslüman Arap ile Yahudi kavramları arasındaki ilişkiye uyarlamış, Batı tahayyülünde Yahudilerin teolojik düşman, Arapların ise siyasi/politik düşman olarak üretildiğini ifade ederek kavramlara yönelik çift kutuplu bir sınıflandırma yapmıştır (Anijdar, 2003). Ivan Kalmar da özellikle anti-Semitizm kavramını ele almış, kavramın "ortak bir şekilde inşa edilen uzun bir tarihin görüntüsü" olarak yalnızca Yahudileri değil Müslümanlar da dahil olmak üzere tüm Sami ırkını temsil ettiğini ifade etmiştir (Kalmar, 2017). Konuyla ilgili çalışma yaparak Türkçe literatüre katkı sağlayan Özcan Hıdır ise makalesinde iki kavramın tarihsel süreç içindeki tezahürlerini ortaya koymuş ve günümüze yansıyan yönlerini açıklayarak benzeşen ve ayrışan yönlerini incelemiştir. Hem İslamofobi'nin hem anti-Semitizm'in kavram olarak kullanılmalrı yeni olsa da tutum ve tavır olarak çok eskilere dayandığını, iki olgunun da günümüzde kimi kesimlerce ideoloji şeklinde görülerek dinlerin yerine ikame edildiklerini fakat sağlıklı bir tartışma zemini için Yahudiliği ve İslam'ı, oluşturulan ideolojik formlarından ayırmak gerektiğini ifade etmektedir (Hıdır, 2007).

Yapılan çalışmalarda iki kavrama yönelik yürütülen tartışmalarda özellikle "ırkçılık" ve "ırk" olgusunun ön plana çıktığı ve çoğu araştırmacının ırkçılık kavramıyla iki olguyu ele aldığı görülmektedir. Özellikle anti-Semitizm kavramında "ırk" konusu oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Bunzl, ırk kavramının Yahudilere sabit bir kader tayin ettiğini, bu sebeple Avrupa'daki Yahudilerin hiçbir zaman bir Alman, bir Fransız olamadığını söylemiştir (Bunzl, 2005). Anya Topolski de iki kavramın Protestan reformundan sonra dini temelli bir ırkçılık türü olarak ortaya çıktığını ifade ederek tartışmaları ırkçılığın bir türü olarak nitelendirilen "kültürel ırkçılık" olarak ele almıştır (Topolski, 2013). Kavramsal tartışmalarda kültürel ırkçılığın üzerinde duran Nasar Meer de çalışmasında kavramsal ve analitik bir çerçeve çizmiş, kültürel ırkçılık ile ırksallaştırmayı (racialization) inceleyerek karşılaştırma yönteminin yanında ilişkisel yöntemlerin de (relational methodologies) önemine işaret etmiştir. Meer, Yahudi nefretinin 19. yy.da anti-Semitizm'e çevrilerek ötekileştirilenin dinden ırka yöneldiğini ve bu kırılma noktasına sebep olan ırkçı mekaniğin iyi bir şekilde anlaşılması gerektiğini ifade etmiş, iç içe geçmiş sosyal eğilimler yerine kültürel ırkçılığı merkeze alarak İslamofobi'nin ve anti-Semitizm'in Yahudi ve Müslüman azınlıkları ırklaştıran bir bileşim olarak okumak gerektiğine dikkat çekmiştir (Meer, 2013). Bu isimlerin yanında Sabine Schiffer ve Constantin Wagner de İslamofobi'yi yeni bir

tür ırkçılık olarak nitelendirmişler ve kültürel ırkçılık çerçevesi ekseninde kavramsallaştırmışlardır (Schiffer ve Wagner, 2011). Bu iki ismin gerçekleştirdikleri çalışma İslamofobi ve anti-Semitizm arasındaki paralellikleri ve farklılıkları açıklamasının yanında özellikle analitik ve kavramsal düzey ile empirik düzey arasında ayırım yapması bakımından önemlidir.

Şakalar ve fıkralar üzerinden İslamofobi ile anti-Semitizm konusunda çalışma yapan Simon Weaver, şakaların ürettikleri retorik yoluyla ırkçı gerçeklerin kavramsallaştırılması üzerinde etkisi olduğunu ifade etmekte, özellikle anti-Semitik şakaların ırkçılığın daha eski formuna, daha eski anlatımına sahip olduğu tespitini yapmaktadır. Simon Weaver ve Michel Wieviorka da gerek İslamofobi gerek anti-Semitizm'deki ırkçılık mantığının aynı olduğunu, aynı formun kullanıldığını, tanımlama ve kavramların makbul kabul edilen etnik gruptan farklılaştığı noktaları temel aldığını söylemektedir (Weaver, 2013). Dışlamada ikili bir mantık olduğunu ifade eden Weaver ötekinin ya toplumdaki tamamen dışlandığını ya da ötekinin aşağılık bir şey olarak gösterildiğini, bu sebeple anti-Semitizm ve İslamofobi kavramlarının aynı genel mantığı barındırdığını ifade etmektedir. Söz konusu öteki mantığını ise şöyle kurmaktadır; X olmanın (örneğin Müslüman) a, b, c gibi farklılıklara sahip olduğu anlamına geldiğini (örneğin çağ dışı, cahil, eğitimsiz) ve bu a, b, c'yi oluşturan etmenlerin ise içerideki makbul kabul edilen kesimlerden (örneğin Hristiyan) farklılaştığı noktalar olduğunu söylemektedir (Klug, 2014).

Görüldüğü gibi iki kavrama yönelik gerçekleştirilen tartışmalarda tarihsel perspektife sahip ve ırkçılık ekseninde yapılan tanımlamalar oldukça fazladır. Özellikle yapılan çalışmalarda kültürel ırkçılık kavramı üzerinden yapılan tanımlamalar oldukça yaygın olmakla birlikte geçerliliğini korumaktadır. Fakat Feriz Hafez, Müslümanlık ve Yahudilik gibi ırkla ilgisi olmayan dini boyuta haiz kavramların ırkçılık olgusu etrafında tartışıldığını, ırkçılık teorilerinin dini kimliği bir farklılık türü olarak kabul etme konusunda muğlaklığa sahip olduğunu ifade etmektedir (Hafez, 2016). Bu sebeple İslamofobi kavramı yerine "Müslüman karşıtı eylemler" ya da "Müslüman düşmanlığı" gibi kavramların birçok çalışmada tercih edildiğini söylemektedir.

TARİHSEL/KOLONYAL PERSPEKTİFLİ ÇALIŞMALAR

İslamofobi ile anti-Semitizm konusunda yürütülen tartışmalarda tarihsel perspektifle konuya yaklaşanlar oldukça fazladır ve bunların ortaya koyduğu çalışmalar tartışmaların ana omurgasını oluşturmaktadır. Öyle ki ortaya konan çalışmalar kabataslak bir sınıflandırmaya tabi tutulduğunda tarihsel/

kolonyal yaklaşımların etkin bir ağırlığı bulunduğu görülmektedir. Her ne kadar anti-Semitizm'in 2000 yıl gibi çok daha köklü bir geçmişe sahip olduğunu düşünen geniş bir kesim olsa da bu argümana karşı çıkanlar da bulunmaktadır. Bu kesimler İslam'ın çok daha eskilerden itibaren Hristiyan dünyasının ötekisi olduğunu iddia ederek Edward Said'in çalışmalarını dayanak olarak göstermektedir. Buna karşılık anti-Semitizm'in tarihin tozlu raflarında kalan, yok olup giden bir ırkçılık türü olduğunu düşünenlere karşı kimi kesimler anti-Semitik saldırıların İslamofobik saldırılardan hala daha fazla olduğu istatistiğine referans yaparak bugün anti-Semitizm'in tüm formlarıyla ve art niyetli yapısıyla devam ettiğini dile getirmektedir (Nathan, 5 Ağustos 2016).

Tartışmayla ilgili ortaya konan tarihsel çalışmaların ilham kaynağı Edward Said ve onun ilham verici eseri "Oryantalizm" olmuştur (Said, 1978). Said'in 1978 yılında kaleme aldığı ve Batı'nın doğu toplumlarına bakışındaki sorunlu noktaları ele aldığı kitabında, İslamofobi anti-Semitizm tartışmasına dair izler bulmak mümkündür. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra İslam'ın Batı topraklarında gerçekleştirdiği zafer ve genişlemeler karşısında Batı'nın İslam'dan korkmaktan başka bir çaresi olmadığını, bu sebeple İslam'ın Batı'da devamlı bir tahrik unsuru ve bir felaket senaryosu haline geldiğini ifade eden Said, bu durumun yalnızca Müslümanlara yönelik değil Doğu ırklarının tümünü kapsayan bir perspektifle ilgili olduğunu ifade etmiştir. Said doğulu ırkların ortak bir çerçeveye oturtulduğunu, kimi Batılı romanlarda "Araplar ata binmiş Yahudilerden başkası değildir" ifadelerine rastladığını belirtirken, Hint Avrupa dillerine sahip kavimler için Sami dillerinin geriliğin sembolü ve kültürel geriliğin yerleşmiş görüntüsü olduğunu, özellikle Yahudi ve Müslümanların ilkel özleri bakımından kolayca fark edildiklerine inandıklarını ifade etmiştir. Said'in ifade ettiği gerek Sami dillerine gerek Yahudi ve Müslümanlara yönelik söz konusu ifade ve görüşlerin, biyolojik eksiklik vurgusu gibi ırkçılık ve ilkelik söylemi gibi ötekileştirme mekanizmalarına yaslandığı net bir biçimde görülmektedir. Özellikle ilkelik ve çağ dışılık söylemleri Müslüman ve Yahudilere yönelik ötekileştirme mekanizmalarının başat söylemleri olarak ön plana çıkmaktadır. Said'in kitabında ifade ettiği ve Oryantalist bakış açısının bir tezahürü olan Ernest Renan'ın şu ifadeleri konuyu net bir şekilde gözler önüne sermektedir.

"Samilerin bugünkü her hallerinin açıklaması aslında onların ilk hallerinde mevcuttur. Bu hem zaman hem de mekan düzeyinde varit olan bir fonksiyonel kaidedir. Hiçbir Sami klasik gelişme çağından bu yana adım atamamıştır. O asla dağ başından, bayırdan, kavim ve çadırdan kopamaz" (Said, 1978, s. 317).

Said bunların yanında Sami dillerine ve ırklarına yönelik Batılı metinlerde var olan söz konusu oryantalist tutum sebebiyle özellikle 1970'li yıllardan sonra Yahudilere karşı beslenen kinin yavaş yavaş Araplara kaydığını, her ikisinin de görünüşü aynı olduğundan, 1973 yılındaki Yom Kippur savaşının akabinde çıkan karikatür ve tasvirlerin de etkisiyle nefret kaymasının kolayca gerçekleştiğini ifade etmektedir (Said, 1978, s. 387). Özellikle bu yönüyle İslamofobi'nin anti-Semitizm ile ortak bir geçmişe dayandığını söylemektedir. Said bir Yahudi'den bir Arap'a doğru yönelen nefretin ve nakil işleminin özünde aynı olduğu için kolay bir şekilde gerçekleştiğini ifade etmekte ve Müslümanlar ile Yahudilere yönelik çizilen karikatürlerdeki ortak Oryantalist tutumları gözler önüne sererek söz konusu tespitini zenginleştirmektedir.

Ivan Kalmar da İslamofobi anti-Semitizm tartışmalarında tarihsel bir perspektif çizerek önemli çalışmalar gerçekleştirmiş ve Edward Said'den etkilenerek tartışmayı oryantalizm ekseninde incelemiştir. Kalmar İslamofobi ve anti-Semitizm arasında her ne kadar çeşitli farklılıklar olsa da iki olguya yönelik tarihsel, sosyolojik, ekonomik birçok açıdan yeterli derecede benzerlikler olduğunu ifade etmekte ve söz konusu benzerliğin üzerinde durmanın isabetli olacağına inanmaktadır. Fakat Kalmar İslamofobi ile anti-Semitizm arasındaki benzerliği güncel vakaları gözlemlemek için değil geleceğe yönelik bir uyarı sunmak amacıyla irdelediğini ifade etmektedir (Kalmar, 2017). Kalmar özellikle "Early Orientalism; Imagined Islam and the Notion of Sublime Power" (Kalmar, 2012) başlıklı kitabında iki olguya yönelik oryantalist bakışı geniş bir dönem içinde ele alarak diyakronik bir çerçeve sunmuştur. Söz konusu çerçeveyi ise Müslümanların Hristiyan dünyasından coğrafi olarak ayrı ikamet ettiği ilk dönemlerini temsil eden kabileler dönemi (Saracen), 14. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan ve İslam'ın Osmanlı aracılığıyla Doğu ile düğümlendiği Türk dönemi, 19. yüzyılın başlarından itibaren başlayan ve Osmanlı'nın zayıflamasıyla Türk figüründen uzaklaşıldığı Arap dönemi ve İslam'ın siyasi bir konu haline geldiği post-kolonyal dönem olarak 4'e ayırarak oluşturmuştur.

Kalmar'ın çizmiş olduğu diyakronik çerçevenin yanında Müslümanlar ile Yahudilere yönelik dışlama ve ötekileştirmeye dair teolojik yaklaşımı da literatürde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Kalmar "Anti-Semitism and Islamophobia: The Formation of a Secret" (Kalmar, 2009) başlıklı makalesinde Müslüman ve Yahudilerin, Hristiyanlığın kurucu oryantalist öğretilerinde yer alan "acımasız ve despotik" tanrı inançlarının dışlamada oldukça önemli bir yer tuttuğunu ve iki dinin temsilcilerinin söylem açısından ortak

bir noktayı oluşturduklarını ifade etmektedir. Bu bakımdan diğer düşünürler gibi anti-Semitizm'in sürdüğünü fakat Batı'nın Müslümanların yerine Arapları koyarak kavramlara dilbilimsel ve ırksal bir boyut kazandırdığını düşünmektedir.

Tarihsel bir boyut çizerek konuyu ele alan bir diğer düşünür Michael Dobkowski İslamofobi'den ziyade anti-Semitizm'in tarihsel süreç içindeki gelişimine çok daha fazla oranda yer vermiş ve anti-Semitizm'in Dante'den Don Kişot'a, Oryantalist düşünürlerden Batı tarihi ve kültüründe yer edinen geleneksel söylemlere kadar geniş spektrumda bir geçmişe sahip olduğunu vurgulamıştır. Dobkowski anti-Semitizm ile İslamofobi'nin farklı yönlerini ön plana çıkararak analojinin yanlışlığını dile getirmiştir. İslamofobi'nin ırkçılığın bir türü olduğunu ama anti-Semitizm ile kıyaslanamayacağını dile getirerek anti-Semitizm'in biricikliğine, çok daha köklü olduğuna, irrasyonel korkulara dayandığına vurgu yapmıştır. Dobkowski'nin özellikle anti-Semitizm ile İslamofobi'nin altında yatan sebeplere yönelik ortaya koyduğu tartışma önemlidir ve eleştiriye oldukça açıktır. İki olgunun dışlayıcı mı yoksa ideolojik önyargı türüne mi dair olduğu konusunda tartışma yürütmüş ve anti-Semitizm ile İslamofobi'nin en önemli farklılığının sahip oldukları önyargı türünde olduğunu dile getirmiştir. Dışlayıcı önyargıda mantık dışı ve irrasyonel korkuların çok az rol oynadığını, bu bakımdan anti-Semitizm anlamsız ve paranoyak fanteziler ile irrasyonel korkulara dayandığından dışlayıcı değil ideolojik önyargıların sebebi olarak nitelendirirken, radikal İslamcılar ve extremistler sebebiyle İslamofobi'nin gerçek bir sebebe dayandığını ileri sürmüştür. Dobkowski'nin özellikle Müslümanlara yönelik korkunun temelini gerçek sebeplerle örtüştürdüğü tespitinin oldukça sorunlu olduğunun belirtilmesi gerekir. Öyle ki İslamofobi'nin irrasyonel korkulara dayanmadığını belirttiği söz konusu çerçeve çok az Müslümanın yaşadığı ya da hiç Müslüman olmayan ülkelerdeki İslamofobi'nin yükselişini veya "Müslümanların tüm dünyayı ele geçireceği" gibi ortaçağ komplolarının gün geçtikçe daha fazla taban bulmasını açıklamaktan oldukça uzaktır. Fakat bunun gibi eleştiriye açık tespitlerinin yanında Dobkowski İslamofobi'nin anti-Semitizm'e benzer yıkıcı etkilere sebep olabileceğini de ifade etmekten geri durmamış, iki olgunun yalnızca Müslüman ya da Yahudi sorunu değil birçok alanda zararları hissedilen ortak bir problem olduğunu belirtmiştir (Dobkowski, 2015).

Yapılan tarihsel çalışmalarda izlenen bir diğer yöntem de geçmişte ortaya çıkan anti-Semitizm'den hareketle günümüzdeki İslamofobi'nin analize

tabi tutulması şeklinde olmuştur. Bu tartışmalarda ise Monika Bobako'nun çalışması önemli bir yer tutmaktadır. Bobako çalışmasında İslamofobi ve anti-Semitizm'e yönelik tutum ve davranışları incelemiş ve anti-Semitik söylemlerin İslamofobi üzerindeki etkisini tartışmıştır. Günümüzde yaşanan Müslüman karşıtlığının Avrupa'nın anti-Semitizm tarihiyle analitik olarak bağlantı kurmadan anlaşılmasının mümkün olmayacağını ifade etmiş, ortaya çıkışından itibaren süregelen "Avrupalılık" konseptine yönelik eleştirel ve derinlikli bir yeniden yorumlama getirmiştir (Bobako, 2017). Günümüzde özellikle Filistin sorununun önemli bir değişken haline geldiğini belirterek iki olgunun her ne kadar çok daha geniş bir tarihsel arka planı olsa da Filistin çalışmasının iki olgu arasında olumsuz bir geri bildirim döngüsü oluşturduğunu belirtmiştir. Öyle ki Filistin çatışmasının Avrupa sınırından çok uzakta cereyan etmesine rağmen Avrupa'yı oluşturan hatıralarda, tarih ve kimlik tartışmalarında merkezi bir konumu teşkil ettiğini söylemektedir. Bu yönüyle Filistin sorunu üzerinden neyin Avrupalı olduğu neyin olmadığını tartışmış ve değer yargılarıyla bağlantılı olan mekanizmayı sorunsallaştırmıştır. Bunların yanında Bobako'nun çalışmasını eşsiz ve önemli kılan bir diğer husus ise günümüzde İslamofobi gibi ırkçılık türleriyle mücadelede ne yapılması gerektiğine dair bir yol haritası sunmasıdır. Monika Bobako yapılması gereken şeyin çatışmanın kökü olan ve tasdik edilmiş Avrupa tarihi/kimliği tasavvurunun eleştirel bir şekilde yeniden düşünülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Söz konusu tasavvurun sadece günümüzde yükselişte olan Müslüman karşıtlığını beslemekle kalmayıp aynı zamanda Avrupa'nın geçmişinde yer alan anti-Semitik önyargı ve saldırılardan da sorumlu olduğu gerekçesiyle var olan mekanizma ile yüzleşmenin elzem olduğunu, İslamofobi ile mücadele için de önemli bir temel oluşturacağını belirtmiştir. Özcan Hıdır da Bobako gibi çalışmasında ne yapılması gerektiğine dair bir çerçeve sunmuş, İslamofobi'nin anti-Semitizm gibi hukuki-kanuni bir statüye kavuşması ve etkili bir mücadele için başta İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olmak üzere Müslüman ülke ve kurumlarının kapsamlı bir yol haritası ortaya koyarak meseleyi kültürel ırkçılık boyutunda ele almaları gerektiğini belirtmiştir (Hıdır, 2007).

Başta Monika Bobako olmak üzere konuya tarihselci yaklaşan diğer düşünürlerle benzer görüşleri paylaşan Glynis Cousin ve Robert Fine da çalışmalarında Müslümanlara ve Yahudilere yönelik dışlama ve ırkçılığın Avrupa modernleşme dönemleriyle kökleşmiş tarihi bir gerçeklik olduğunu ifade etmişlerdir (Cousin ve Fine, 2012). Söz konusu modernleşme dönemini ise Yahudilerin ve Romanların dışlanması yoluyla Avrupa içinde homojen bir

Hristiyan ulusu yaratma şeklinde tanımlamışlardır. Gerek Yahudi ve Müslümanlara gerekse Roman ve Siyahilere yönelik gerçekleştirilen ırkçılığa sebep olan “Avrupa” düşüncesinin ise Atlantik köle ticaretinin kurumsallaşmasıyla ve Müslümanlar ile Yahudilerin İspanya’dan sürülerek işkenceye maruz kalmasıyla ortaya çıktığını iddia etmişlerdir. Bu sebeple Cousin ve Fine anti-Semitizm, İslamofobi ve ırkçılık gibi olguların Avrupa modernleşmesi içinde oluşan ortak bir geçmişe dayandıklarını ifade etmektedir.

Bu çalışmaların yanında Wolfgang Benz, Nyx Matar, Esther Benbassa gibi isimler de İslamofobi ile anti-Semitizm’e yönelik tarihsel çerçeveler çizerek çeşitli çalışmalar ortaya koymuşlar ve literatüre önemli katkılar yapmışlardır. İslamofobi ve anti-Semitizm tartışmalarına dair ortaya konan söz konusu tarihselci yaklaşımlar sorunun aslında Batı menşeli olduğunu ve Avrupa tarihinden ayrı düşünülmemeyeceğini gözler önüne sermesi bakımından oldukça önemlidir. Zira konuyu çalışan kimi uzmanlar iki olguyu “Batı medeniyetinin gölgesi” ya da “Batı medeniyetinin içerideki ‘ötekiye’ karşı yürüttüğü şiddet” olarak da nitelendirmekten çekinmemiştir (Hafez, 2016). Fakat söz konusu tartışmaları yalnızca tarihselci okuma ve analizlerle kısır döngüye sokmamak ve iki olgunun modern tarihi ve geleceğe muhtemel yansımaları üzerine de farklı çalışmalar gerçekleştirmenin gerekli olduğu unutulmamalıdır.

BENZERLİKLERDE ÖN PLANA ÇIKAN “ÖTEKİ” VURGUSU

Yapılan çalışmalarda anti-Semitizm ile İslamofobi tartışmalarını “öteki” kavramı ekseninde değerlendiren ve analiz eden düşünürler de söz konusu olmuştur. Özellikle Matti Bunzl ötekileştirme kavramı üzerinde durmuş ve önemli tespitler ortaya koymuştur. “Anti-Semitism and Islamophobia: Hatreds Old and New in Europe (Anti-Semitizm ve İslamofobi: Avrupa’daki Eski ve Yeni Nefret)” (Bunzl, 2005) başlıklı kitabı bu kapsamda oldukça önemlidir. Söz konusu çalışma hem EU Fundamental Rights Agency’nin 2003 yılında yayınladığı raporuna bir cevap mahiyetinde olmuş hem de konuyla ilgili birçok tartışmanın yürütülmesine ilham vererek yol gösterici olmuştur. Bunzl hem Müslümanların hem de Yahudilerin Avrupa’da “öteki” fonksiyonunu yerine getirdiğini, anti-Semitizm’in 19. yy.da etnik ulus devletleri yönetmek için, İslamofobi’nin ise Avrupa’nın ulus üstü yapısını teminat altına almak için ortaya çıktığını ve sürdürüldüğünü belirtmiştir. (Bunzl, 2005) Bunzl geçmişteki Avrupa yapısının modernitenin rasyonel sınıflandırmasıyla ortaya çıkan seküler bir konseptte dayandığından Yahudilere

değişmeyen “biyolojik bir kader” tayin ettiğini belirtmiş, bu bakımdan Yahudilerin kültürel asimilasyon çabalarına rağmen bir Alman, Fransız ya da Fin olarak görülmediğini söylemiştir. Fakat Bunzl’a göre günümüzde Müslümanlara yönelik taşınan endişe Müslümanların Alman, Fransız, Fin olmaktan ziyade Avrupalı olup olmadığı şeklinde değişmiştir. Zira İslamofobi anti-Semitizm’de olduğu gibi etnik ulus devletlerin devamını sağlamaya yönelik bir çaba olarak değil, Avrupa’nın güncel yapısını koruma altına almaya yönelik bir reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır (Bunzl, 2005, s. 502).

Bunzl analogilerde her zaman benzerlik ve farklılıkların olacağını, söz konusu analogiyi ele alırken hangi soruların sorularak hangi faktörlerin ön plana çıkarılacağına siyasi tercihlerin belirleyici olacağını söylemiştir. İslamofobi ile anti-Semitizm karşılaştırmasında Avrupa’daki Yahudilerin Holokost ile yaşadıkları şeyi bugün herhangi bir nüfus ya da topluluğun yaşadığı şeylerle kıyaslanamayacağını fakat iki olgu arasındaki en temel ortak noktanın Müslüman ve Yahudilerin normal olarak nitelendirilen çerçevenin dışında bırakılarak “öteki”, “anormal” olarak nitelendirilmeleri olduğunu iddia etmiştir. Bunzl’ın özellikle ötekileştirme mekanizmalarının zamanla değişebileceğine vurgu yapması oldukça dikkat çekicidir. Öyle ki ötekileştirmeye yönelik başvurulan söylemlerin, oluşturulan imajların ve mekanizmaların son derece akışkan olduğu, bu söylemleri ve yöntemleri benimseyen kesimlerin çıkarlarına göre kolaylıkla değişebileceği yine Bunzl’un dikkat çektiği noktalar arasındadır.

Öteki kavramı üzerinde duran bir diğer düşünür de Anya Topolski olmuştur. Çalışmasında Frantz Fanon’un görüşlerine yer vermesinin yanında, anti-Semitizm’in tarihsel olarak çok daha geniş bir skalada yansımaları olduğunu belirterek, Bauman’ın yaklaşımı ve tanımlaması ekseninde iki olgu arasındaki soy bilimini ortaya koymaya çalışmıştır. Anti-Semitizm ve İslamofobi analogisine yönelik getirdiği tarihsel açıklamalarla iki olgunun da dini olarak “Hristiyan” Avrupa’nın ötekisi olduklarını ortaya koymuştur (Topolski, 2013). Özellikle Tomoko Masuzawa’nın 1789 yılına kadar dünyanın Hristiyan, Yahudi, Müslüman ve diğerleri şeklinde dört gruba ayırdığı dünya okumasına atıfla filolojinin gelişmesiyle dilleri Semitik (Semitic), Aryan (Arian) ve Turani (Turanian) şeklinde 3’e ayırarak katkı sağlaması ve Protestan reformundan sonra iki olgunun da dini temelli bir ötekileştirmeye maruz kaldığı tespiti oldukça önemlidir. Topolski’nin görüşlerine Robert Purkiss de destek vermiş, iki olgunun bir analogi şeklinde ele alınmasında en büyük etkenin “Avrupa kimliği anlayışı” olduğunu ifade etmiştir (Bunzl,

2005). Purkiss'e göre Avrupa'nın Hristiyan geleneği hariç diğer gelenekleri dışlaması, bu gelenek dışında kalan Yahudi ve Müslümanların da dışlanarak ötekileştirilmesine sebep olmuştur. Yahudiler ve Müslümanlar gerek kültür ve yaşayışları, gerek din ve etnisiteleri bakımından oluşturulan makbul kimliğin dışında tutulmuş ve dışlamaya maruz kalmışlardır. Wolfgang Benz de Müslümanlarla Yahudilerin özellikle Almanya'da öteki olarak nitelendirilmeleri, dışlanmaları arasında birçok paralellik olduğunu, oluşturulan dışlama mekanizmalarının benzer olgular üzerine inşa edildiğini iddia etmektedir (Hafez, 2016).

David Wertheim anti-Semitizm ile İslamofobi'nin benzer bloklar olduğunu ve özneler üzerinde yerine getirmesi imkansız çelişkili taleplerde bulunduğunu ifade ederek söz konusu ötekileştirme mekanizmasının dinamiklerini ortaya koymaya yönelik çalışma yapmıştır (Renton ve Gidley, 2017, s. 15). Wertheim çalışmasında ise özellikle asimilasyon kavramı üzerinde durmuştur. Wertheim'in ifade ettiği olguyu günümüzde net bir şekilde gözlemlemek mümkündür. Günümüzde Avrupa'da her ne kadar kendisinden beklenen talepleri yerine getirirse de oluşturulan görünmez engellerle Müslüman çalışanların yönetici pozisyonlara yükselemediği görülmektedir. İsteklerin, beklentilerin gün geçtikçe artarak asimilasyon boyutuna ulaştığı bilinmekte ve oldukça yüksek tartışmalara sebep olmaktadır. Makalenin başında dile getirilen sünnet yasağı gibi gelişmeler özneler üzerinde bulunan talepler konusunda oldukça aydınlatıcı bir çerçeve sunmaktadır. Görüldüğü gibi "öteki" kavramı üzerinden İslamofobi ve anti-Semitizm tartışmalarına yönelik çalışma yapan düşünürlerin kahir ekseriyeti benzerlikleri ön plana çıkarmışlar ve iki olguya yönelik ötekileştirme ve dışlama mekanizmalarındaki paralellikleri tartışmışlardır.

İKİ OLGUYA YÖNELİK "SÖYLEMLERİN" DEĞERLENDİRİLMESİ

İslamofobi ve anti-Semitizm tartışmalarında literatürde yer alan çalışmalardan bazılarında ise iki olguya yönelik oluşturulan söylemler değerlendirilmiş ve söylemlerin arka planında yer alan mekanizmalar sorunsallaştırılarak tartışılmıştır. İki ırkçılık türü arasındaki benzerlik ve farklılıklara yönelik söylemleri inceleyen ilk çalışmaya Sabine Schiffer ve Constantin Wagner imza atmıştır. Bu iki isim özellikle analoginin söylemsel açıdan incelemesi ve söylemler yoluyla oluşturulan ırkçı imajların gözler önüne sermesi bakımından öncü bir çalışmaya sahiplerdir. "Anti-Semitism and Islamophobia: New Enemies, Old Pattern (Anti-Semitizm ve İslamofobi: Yeni Düşmanlar, Eski

Kalıplar)” (Schiffer ve Wagner, 2011) başlıklı makalelerinde iki olguya yön veren söylemlerde komplo teorilerinin, topluluk bilincinin inşa süreçlerinin, insan dışlaştırmanın-canavarlaştırmanın (dehumanization) ve dini pratiklerin yanlış yorumlanmasının oldukça yaygın olduğunu ifade etmişlerdir. Bir yandan hem Yahudilerin hem Müslümanların Avrupa’da özellikle cami ve sinagoglar yoluyla toplum içinde toplum oluşturma, gettolaşma, paralel toplumlar ortaya çıkarma gibi tehdit olarak değerlendirilmelerine yol açan benzer söylemlerin oldukça fazla olduğunu dile getirirlerken, diğer yandan Yahudilerin her zaman liberalizm, kapitalizm ya da komünizm gibi değerlerle uyumlu olarak görüldüğü fakat Müslümanların gerici ve modern hayatla bağlarının kopuk olduğu gibi farklılaşan söylemleri de ortaya koymuşlardır. Genellikle söylemlerde din unsurunun diğer bütün değişkenlerin önüne geçerek belirleyici faktör haline geldiği görülmektedir. Bunların yanında Matti Bunzl’un tespitine de yer veren Shiffer ve Wagner, söylemlerde Yahudilerin içerideki düşman, Müslümanların dışarıdaki düşman olarak ön plana çıktığını, bu sebeple Haçlı seferlerinin dışarıdaki düşmanı hedef aldığını fakat son zamanlarda Müslüman göçmen sayısının Avrupa’da gittikçe artmasıyla söylemlerde Müslümanların dış tehditten iç tehdide doğru evrimleştiğini iddia etmişlerdir.

Shiffer ve Wagner her ne kadar benzer söylemlerle inşa edildikleri konuları dile getirirler de günümüzdeki Müslümanlarla geçmişteki Yahudilerin aynı durumda olduklarını iddia etmenin anlamsız olacağını, analogi kurmak yerine amacın Müslüman soykırımının olması gibi karşılaştırılabilir durumlar ortaya çıkmadan önce benzer/ortak ırkçılık mekanizmalarını tanımlamak ve ortaya çıkarmak olması gerektiğini ifade etmişlerdir. İki yazarın çalışmasında da görüldüğü gibi iki ırkçılık türünün analogiye tabi tutulmasına karşı çıkanların en yaygın argümanı 6 milyon Yahudi’nin öldürüldüğü Holokost konusudur. Fakat Holokost’un kendine has ve bir daha olmayacak şekilde kavramsallaştırılmasının yanlış olduğu düşüncesine sahip olan araştırmacılar da vardır. Örneğin Ferid Hafez, anti-Semitizm gibi bir ırkçılık türünün yalnızca Holokost’a indirgenmesinin yanıltıcı ve tehlikeli olacağını, bunun yalnızca tarihsel boyutları bulandırmakla kalmayıp aynı zamanda modern anti-Semitizm’in de anlaşılmasını imkansız hale getirdiğini ifade etmektedir (Hafez, 2016).

Herhangi bir konuda söylemler yoluyla imaj oluşturma konusunda medyanın hakim olduğu güç ve etkinin boyutu bilinmektedir. Esther Webman bu kapsamda anti-Semitizm ve İslamofobi’ye yönelik üretilen söylemleri incelemiş ve özellikle konunun Arap medyasındaki yansımalarını ele almıştır

(Webman, 2012). İkinci intifada ve 11 Eylül olaylarının ışığında İslamofobi ve anti-Semitizm konusunda medyada üretilen söylemlere ışık tutmuştur. Özellikle İsviçre'deki referandumun Müslümanların bir zamanlar İkinci Dünya Savaşı sonlarına doğru Yahudilerin maruz kaldığı nefrete benzer bir nefretle karşı karşıya kaldıklarını gözler önüne serdiğini iddia etmiştir. Bunların yanında Arap medyasında yer alan yorum ve yazılardaki anti-Semitik öğeleri ön plana çıkarmış, aşırı anti-Semitist olanların İslam karşıtı olmalarının ya da İslam karşıtlarının kolaylıkla anti-Semitist olmalarının çok kolay olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun sebebi olarak İslamofobi ve anti-Semitizm'in özellikle eğitimsiz ve ekonomik güvensizlik içinde hayatlarını sürdüren insanlar tarafından benimsendiğini, bu sebeple bu çevreyi oluşturan insanların iki ırkçılık türüne de yakınlık duymalarının oldukça mümkün olduğunu ifade etmiştir. Buna rağmen her iki ırkçılık türünün de eğitimsiz ve düşük gelir düzeyine sahip halk kesimlerine özgün olduğunu iddia etmek birçok açıdan sorunludur. Zira tarihsel olarak anti-Semitizm batıda öncelikli olarak entellektüeller, elitler ve akademik camiada yaygınlık kazanmış ve üretilmiştir. Aynı şekilde bugün Batıda İslamofobik söylemler elitler düzeyinde oldukça yaygındır.

2000 yılında Dünya Yahudi Kongresine katılarak bir konuşma yapan ilk Müslüman Birleşik Krallık milletvekili Nazir Ahmed de gerek Yahudilere gerek Müslümanlara yönelik dile getirilen söylemlere dikkat çekmiş ve İslamofobi ile anti-Semitizm'in aynı kaynaktan beslendiğini, iki ırkçılık türünün "bir paranın farklı yüzleri" olduğunu belirtmiştir (Ahmed, 2004). İki ırkçılık türünün de söylemlerde benzer ayrımcılığa, benzer dışlamaları kullandığını ve söylemler yoluyla oluşturulan imajların politik olarak kullanıldığını dile getirmiştir. Batı'nın bir zamanlar Komünizm ve Sovyetler Birliği korkularının yerini üretilen söylemler yoluyla günümüzde İslam'ın aldığını, hangi söylemler kullanılarak İslam'ın bir tehdit olarak sunulduğunu konuşmasında ortaya koymuştur.

ÜLKE EKSENLİ ÇALIŞMALAR

İslamofobi ve anti-Semitizm kavramlarına yönelik yürütülen tartışmalar her ne kadar Avrupa genelinde gerçekleştirilse de kimi araştırmacı ve düşünürler iki olguya yönelik benzerlik ve farklılıkları ülke bazında ele almış ve çalışmalarını çok daha spesifik bir alanda yoğunlaştırmıştır. Özellikle James Renton ve Ben Gidley'in editörlüğünü yaptığı "Anti-Semitism and Islamophobia in Europe: A Shared Story (Avrupa'da Anti-Semitizm ve İslamofobi:

Paylaşılan Bir Hikaye)” (Renton ve Gidley, 2017) başlıklı kitap, bu kapsamda oldukça önemlidir. Yazarlar kitap çalışmasında İslamofobi ve anti-Semitizm’in Avrupa’da ortaya çıktığı, değişim gösterdiği ve birbirinden ayrıldığı noktaları tanımlayarak diyakronik bir çerçeve çizmişlerdir. Kitabı derleyen Renton ve Gidley, iki ırkçılık türünü “paylaşılan bir hikayenin ortak öznelere” olarak görmüşler ve Avrupa’da Haçlı seferlerinden itibaren iki ırkçılık türü arasında bir ilişki olduğunu fakat bu ilişkinin zaman ve mekan olarak çeşitli yollarla evrimleştiği tezini savunmuşlardır. Özellikle imparatorluklardan ulus devletlerin oluşumuna, ulus devletlerin istikrarsızlaşmasından küreselleşmenin şiddetlenmesine kadar geçen sürede birçok değişimin yaşandığını, iki ırkçılık türünün ve doğasının da devlet formlarının değişimiyle birlikte zaman içinde değiştiği ifade edilmektedir. Bunlarla birlikte kitapta Balkanlarda anti-Semitizm ve İslamofobi’nin nasıl tezahür ettiği üzerine çalışmanın yanında Fransa’yı, İngiltere’yi odak noktası olarak belirleyen çalışmalar da bulunmaktadır.

“Müslümanlar yeni Yahudiler mi” sorusuna cevap arayan ve tartışmaya ülke eksenli katkı sağlayan bir diğer isim ise David Cesarani’dır. Cesarani, çalışmasında İngiltere’den örnekler ve olaylar sunarak açıklamalarıyla konuyu kapsamlı bir şekilde ele almış, yalnızca İngiltere özelinde tartışmalar geliştirmek yerine literatüre katkı sağlayan önemli isimlere yönelik eleştirilerini de sunmaktan çekinmemiştir (Cesarani, 2011). Öyle ki iki olgunun karşılaştırılarak analogiye tabi tutulmasının kapsamlı bir incelemeyi engellediğini, bu durumun araştırmalarda uygun olmayacağı gibi tehlike de arz edeceğini belirtmiş, özellikle İngiltere ve Avrupa özelinde söz konusu analogiye yapılan atıf, katkı, gönderme, uyarı ve projeksiyonların fazlalığına dikkat çekmiştir. Bunzl’un İslamofobi’nin son zamanlarda etkinlik kazandığı argümanına 8. yüzyılda yapılan savaşlardan, Dante’den örnekler vererek itiraz etmiş ve İslamofobi’nin çok daha eski bir tarihi olduğunu belirterek Bunzl’u eleştirmiştir.

Söz konusu tespitlerin yanında Cesarani, Müslüman karşıtlığının kolonyal geçmişle ilgisini de tartışmış ve Müslümanlara yönelik algının oluşumuna yönelik fikir yürütmüştür. Avrupa’nın kimi zaman düşmanca kimi zaman dostça yaklaşarak Müslümanlarla karmaşık bir ilişki kurduğunu, bu durumun ise bugünkü algının oluşumuna katkı sağladığını belirtirken, İslam ve Müslüman algısının medya gibi yalnızca bugünkü etkilerine değil tarihi olayların ve mevcut hafızaların etkilerine odaklanmıştır. Yalnızca Müslüman karşıtlığı ve İslamofobi’yi değil anti-Semitizm’in Avrupa ve İngiltere’deki

yansımalarına da yer vermiş, özellikle anti-Semitik gelişmelerin Ortadoğu'daki gelişmelere ve İsrail'in saldırılarına paralel bir şekilde artışına dikkat çekmiştir. Bu tespitlerin ışığında Caserani'nin iki ırkçılık türü ve aralarında kurulan analogiye yönelik eleştirileri ise oldukça dikkat çekicidir. Yahudilerin günümüzde "iyi Avrupalı" olarak görüldüğünü ve kabul edildiğini fakat Müslümanların, Avrupa kimliğine karşı siyasi ve kurumsallaşmış bir merkez ve meydan okuma olarak görüldükleri için Yahudilerden ayrıldıklarını ileri sürmüştür. Bu sebeple Müslümanlarla Yahudiler arasında kurulacak analoginin sorunlu olacağını, anti-Semitizm'in İslamofobi'den farklı mekanizmalara sahip olduğunu, iki ırkçılık türü ile mücadelede farklı stratejilerin belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

İslamofobi ve anti-Semitizm tartışmalarına ülke eksenli çalışmasıyla katkı sağlayan bir diğer önemli isim de Paul A. Silverstein'dir. Silverstein'in çalışması özellikle Fransız Müslümanlarına yönelik oluşturulan kategorileri kabul etmeyerek kendi etnografik verilerini² oluşturması bakımından oldukça önemlidir. Irk ve din kategorisinin kolonyal işgal, sömürgecilik karşıtı çabalar ve post-kolonyal ırkçı şiddet yoluyla Fransa'da nasıl geliştiğini ele almış, şiddet yoluyla şekillenen etnik-dini farklılığın kategorilerini açıklayarak Fransa'daki İslamofobi ve anti-Semitizm'in içeriğini gözler önüne sermiştir. (Silverstein, 2008) İki ırkçılık türüne yönelik Fransa'daki tartışmalara katkı sağlayan düşünürlerin tartışmalarını da ortaya koymuştur. Örneğin Fransa'da, anti-Semitizm'in 1980'lerde Fransa'ya gelmeye başlayan ve kimlik politikaları ile "ilerleyici" İslam'ı benimseyen Kuzey Afrikalı göçmenlerin çocuklarından kaynaklandığını ileri süren çalışmaları ortaya koyarken, kendisi çalışmasında Kuzey Afrikalı mülteci ve çocukların Müslüman olarak ırksallaştırılmasının ve Fransa devleti tarafından şiddet ve dışlamaya maruz bırakılmasının mültecileri nasıl devlete ve Yahudilere yönelik şiddete yönelttiğinin izini sürmüştür. Bu kapsamda Fransa'da son zamanlarda meydana gelen anti-Semitik ve İslamofobik saldırılarla birlikte şiddet eylemlerini incelemeye almıştır. Bunların yanında Fransa'daki Müslüman ve Yahudilerin ilk başlarda benzer algılara sahip olduğunu, özellikle helal marketler ve sosyal kaynaklar gibi benzer kamu alanlarına sahip olduklarından ilk jenerasyonların mülteci olarak nitelendirildiklerine dikkat çekmiştir. Fakat daha sonra Cezayir'deki savaşa yönelik farklılaşan hatıralarının ya da İsrail-Filistin konusunun iki toplum arasında duygusal bir mesafe oluşturduğunu ve bu

2 Etnografik veri (data) kavramıyla Silverstein, Fransa'daki Müslümanların tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşümleri, kimlik politikaları açısından ırksallaştırılmaları (racialization) sürecini incelemeyi kastetmektedir.

mesafenin iki kesimin özneliğinin ana unsuru olarak ön plana çıktığını ifade etmektedir.

SOSYAL BİLİMLER EKSENİNDE YAPILAN ÖZGÜN ÇALIŞMALAR

Önceki bölümlerde ifade edilen çalışmaların yanında İslamofobi ve anti-Semitizm konusunu literatürdeki çalışmalardan farklı şekilde ele alan düşünürlerin çalışmaları da oldukça önemlidir. Örneğin Cora Alexa Døving kimlik politikaları ekseninde tartışmayı ele almış, Simon Weaver analogiyi fıkra ve şakalar üzerinde incelemiş, Sindre Bangstad tartışmanın kurucu babası olarak kabul edilen Matti Bunzl ile yapmış olduğu söyleşiden yola çıkarak bir makale yayınlamış, Ferid Hafez konu ile ilgili yapılan çalışmaları kendi sınıflandırmasına tabi tutarak literatürü değerlendirme yoluna gitmiştir.

Cora Alexa Døving her ne kadar Müslümanlar ve Yahudilerin kimlik politikaları gibi ortak kavram ve argümanlar üzerinden ötekileştirildiğini düşünse de yapısal pozisyonlarındaki farklılıktan dolayı iki olgu arasındaki analogiye karşı çıkmış ve literatüre Norveç'ten örnekler sunarak katkı sağlamıştır (Døving, 2010). Çalışmasında iki olguyu kimlik politikaları ekseninde bir karşılaştırmaya tabi tutmuş, Norveç'te İslamofobi'nin bir kimlik oluşturmaya hizmet ettiğini, İslam'ın ulus devlete tehdit olarak görüldüğünden Müslümanların hiçbir zaman iyi bir Norveçli olarak görülmeyeceğini iddia etmiştir. Aynı Esther Benbassa gibi Døving de gerek anti-Semitizm'deki gerekse İslamofobi'deki dışlama mekanizmasının ele alınmasının Avrupa'nın toplum mühendisliğine yönelik fikir sunması açısından oldukça önemli olduğunu belirtmiştir. Her ne kadar iki olguyu şekillendiren toplumsallık duygusunun karşılaştırma yapılabilir bir durum ortaya çıkardığını söylese de Bunzl gibi anti-Semitizm'in son dönemde siyasi düzeyde rolünün olmadığını fakat İslamofobi'nin son dönemde siyasi söylemleri oldukça domine ettiğini belirtmiştir. Bunların yanında İslam'ın kimlik eksenli ele alınarak Norveç kültürüne uygun olmadığını dile getirildiğini, Müslümanların oldukça güçlü alternatif sosyal ve ahlak sistemini temsil ettiğinden tehdit olarak görüldüğünü ve Müslümanlar üzerinden Norveç kimliğinin tahkim edildiğini ifade etmiştir.

Konuyla ilgili farklı bir çalışmaya imza atan Simon Weaver de internete yapılan şaka ve anlatılan fıkralardaki Müslüman ve Yahudi karşıtlığının izini sürmüştür (Weaver, 2013). İnternetin hayatımızdaki artan yeri ve online ırkçılığın geldiği boyutlar ile insan hakları raporlarındaki online ırkçılık

oranlarının artışı göz önünde bulundurulduğunda Weaver'in çalışmasının oldukça önemli ve eşsiz olduğunun belirtilmesi gerekir. Çalışmasında her ne kadar ırkçılık mantığının aynı olduğunu ifade etse de İslamofobi ve anti-Semitik şakalardaki ırkçılığın aynı olmadığını, bu iki olgunun farklı tarih ve modern ırkçılıkla ilgili farklı gelişime sahip olduğunu ifade etmiştir. Şakaların, fıkraların ve yerleşen mizah anlayışının hitabet olarak ırkçılığı nasıl pekiştirerek kurumsallaştırdığına dikkat çekmiş, İslamofobik şakaların yaşanan siyasi gelişmelere verilen duygusal tepkileri barındıran materyallere sahip olduğunu fakat anti-Semitik şakaların modern zamanlarda terk edilen daha eski kalıplara dayandığını ortaya koymuştur. Bu sebeple anti-Semitik şakaların ırkçılığın daha eski formuna, daha eski anlatımına sahip olduğu sonucuna vararak fıkra ve esprilerin ürettikleri retorik yoluyla ırkçı gerçekler ve mekanizmalar üzerinde etki oluşturduklarını başarılı bir şekilde ortaya koymuştur. Örneğin Weaver'in ele aldığı şakalardan birkaçı şu şekildedir.

- “Afgan hava yollarında eğitim neden çok kolaydır? Çünkü yalnızca kalkışı öğretirler”
- “En iyi Yahudi aşçısı kimdir? Hitler”
- “Bir Yahudi ile bir pizzanın farkı nedir? Pizza fırına konulduğunda çığlık atmaz”
- “Neden Yahudilerin büyük burunları vardır? Çünkü nefes almak bedavadır” (Weaver, 2013, 495).

Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü gibi 11 Eylül ve terörizm üzerinden Müslümanları hedef alan ya da Holokost üzerinden Yahudileri aşağılayan fıkraları ele alarak incelemiştir. Anti-Semitik şakalar ırkçılığın daha eski formuna ve Holokost'a dayanırken İslamofobik şakalar 11 Eylül, terörizm, canlı bomba, İslam ülkelerinde alınan kararlar gibi çok daha güncel meseleler etrafında şekillenmektedir.

Sindra Bangstad Matti Bunzl ile yapmış olduğu söyleşiyi (Bangstad ve Bunzl, 2010) yayınlayarak tartışmaya özellikle antropoloji bilimi açısından önemli katkı ve görüşler kazandırması da önemli bir çalışma olarak literatürde yer almaktadır. Söz konusu söyleşide analojinin limitlerinden kavramsal tartışmalara, gelecek projeksiyonundan benzerlik ve farklılıklara kadar birçok konu tartışılmıştır. Matti Bunzl kendi kitap ve makalelerinde olduğu gibi iki olgunun karşılaştırılmasının yanlış ve akla yatkın olmayacağını ifade etmiş, Yahudi ve Müslümanların çok farklı olduğunu, farklı dönemlerdeki değişkenlerin karşılaştırılmaya çalışıldığını, hiçbir karşılaştırmanın tarafsız olamayacağını, eğer tüm boyutlarıyla benzerlik ve farklılıklar üzerinde durulursa

“Müslümanlar Avrupa’nın yeni Yahudileri mi?” sorusuna “hayır” cevabının verilmesi gerektiğini söylemiştir. Söyleşiye dair en dikkat çeken konulardan birisi ise Bunzl’un Avrupa’da yükselen aşırı sağa dair yapmış olduğu tespitlerdir. Aşırı sağ partilerin Yahudi karşıtlığından Müslüman karşıtlığına doğru evrildiğini, günümüzde aşırı sağ hareketlerin anti-Semitik özelliklerini kaybederek çok daha açık ve samimiyetle İslam karşıtlığı yaptıklarını ve İslamofobi’yi tetiklediklerini ifade etmiştir.

Ferid Hafez’in de anti-Semitizm ve İslamofobi’ye yönelik yapılan çalışmaların hangi seviyede tartışıldığını ortaya koyduğu ve yapılan çalışmaları değerlendirdiği çalışması oldukça önemlidir. “Comparing anti-Semitism and Islamophobia: The State of the Field” (Anti-Semitizm ile İslamofobi’yi Karşılaştırmak: Literatürün Durumu) (Hafez, 2016) başlıklı çalışmasında akademik tartışmaları şekillendiren siyasi ve empirik tartışmaların hangi zeminde yapıldığını analiz ederek literatürle ilgili bilgi vermeyi amaçlamıştır. Hafez iki olguya yönelik oluşturan literatür ve sürdürülen tartışmalarda ırk faktörünün zayıf olması gibi kör noktaların bulunduğunu ifade ederken, özellikle anti-Semitizm konusunda oluşturulan literatüre atıfla İslamofobi çalışan araştırmacılara önemli tavsiyelerde ve önerilerde bulunmuştur. Örneğin Hafez, İslamofobi çalışmalarında post-kolonyal çalışmalar yapılmış olsa da anti-Semitizm çalışmalarında görülen tüm teorilerin hala görülmemesini eksiklik olarak nitelendirmekte ve İslamofobi çalışmalarına cinselliğin, cinsiyetin ve psikanalitik yaklaşımların da dahil edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte anti-Semitizm çalışmalarındaki geniş bilgi tabanına biraz daha derinlemesine girilmesi gerektiğini ve İslamofobi’nin ırkçılık çalışmaları ekseninde ele alınmasının onun Müslümanlar üzerinde bir iktidar ve hegemonya kurmanın aracı olarak nasıl kullanıldığına yönelik daha kapsamlı bir çerçeve sunabileceğini söylemektedir (Hafez, 2016, 28).

SONUÇ

Görüldüğü gibi İslamofobi ve anti-Semitizm tartışmasına yönelik ortaya konulmuş olan metinler birçok farklı yaklaşımı ve bakış açısını barındırmaktadır. Bu sebeple benimsenen yaklaşıma, yöntem ve anlayışa göre kimi yazarlar iki olgu arasındaki benzerliği ön plana çıkarırken kimileri farklılıkları ön plana çıkarmış ve konuyla ilgili geniş bir literatürün ortaya çıkmasına katkı sağlamışlardır.

Yürütülen söz konusu tartışmaların siyasi/politik bir yönünün olduğunun belirtilmesi gerekir. İslamofobi ile anti-Semitizm benzerliği üzerine yapılan

söz konusu akademik çalışmalar, gerek geçmişte yaşanan acılardan faydalanarak Müslümanların içinde bulunduğu durumu iyileştirmeye çalışan ya da Yahudilerin yaşadığı mağduriyeti tekelinde tutmak amacıyla günümüzde yaşanan acıları görmezden gelen kesimlerin manipülasyonu altında kalmamalıdır. Anti-Semitizm'in sebep olduğu yıkım kendi çağının ve o döneme damgasını vuran politik yapının bir tezahürüyken, Müslümanlara yapılan saldırı, dışlama ve yok saymalar, içinde bulunduğu politik kültür ve dönem itibarıyla farklılık arz etmektedir. Son derece önemli bir akademik tartışmayı ideolojik kalıpların içine hapsedmek, söz konusu sorunlara çare olmayacağı gibi bilimsel tartışma ve fikir yürütmenin önünde de büyük engeller oluşturacaktır. Öyle ki Yahudilerin yaşadığı acılar bu durumdan rant elde etmek isteyen ve mağduriyeti paylaşmaktan hoşlanmayan kesimlerin tekelinde olmadığı gibi, Müslümanların da siyasi kazanımlar elde etmek amacıyla geçmişte yaşanan büyük acılardan beslenmesine ihtiyacı yoktur. Tartışmaları bilimsel çerçeveden çıkararak siyasi amaçlarla sürdürmek Avrupa'nın sahip olduğu ötekileştirici mekanizmalarla ilgili bilgi birikimine katkı sağlamayı tartışmaların kısır döngü içerisine girmesine sebep olmaktadır. Bu sebeplerle gerçekleştirilen akademik metinlerdeki temel gaye geçmişte yaşanan ve büyük acılara sebep olan anti-Semitizm'den yola çıkarak günümüzde Müslümanlara yönelik yürütülen kampanya ve ötekileştirmeye yönelik bilincin artırılması ve ortak mücadele yöntemlerinin tespit edilmesi olmalıdır.

Bunların yanında çalışmamızda ele alınan tartışmaya yönelik ortaya konulmuş olan literatürde Avrupa'daki yabancı düşmanlığı ve ırkçılığın oldukça ön plana çıktığı görülmektedir. Her ne kadar tartışmaya yönelik tarihsel, teolojik, kavramsal bir takım açıklamalar geliştirilmişse de Avrupa'daki "yabancı düşmanlığı" tartışmalarının ve ortaya çıkan literatürün merkezinde yer almaktadır. Bu sebeple geçmişte Yahudilerin gerçekleştirdiği yöntem ve tutumların günümüzde Müslümanlar tarafından da benimsenerek benzer mücadele mekanizmalarının hayata geçirilmesi gerektiği iddia edilmektedir. Örneğin David Cesarani'nin de belirttiği gibi siyasi örgütlenme bunlardan en önemlisidir. Avrupa'daki Yahudiler sağcı hareketlerden gelen söz konusu dışlama, saldırı ve ötekileştirmeden kurtulmak için sol partilere yanaşmış, Avrupa'daki sosyalist ve komünist hareketlerin içinde alan açarak önemli bir yer tutmuşlardır. Günümüzde Müslümanların da aşırı sağın en önemli belirleyicisi haline gelmiş İslamofobik saldırıları göğüsleyebilmek ve bertaraf edebilmek için kendi örgütlenmelerinden ziyade Avrupa'da "Sol" ve "Yeşiller" gibi hareketleri oluşturan aktörlerle işbirliği geliştirmeleri ve siyasal temsilcilerini geniş bir zemine yaymaları en rasyonel strateji olarak görülebilir..

Fakat günümüzde bunun önünde çeşitli engeller bulunmaktadır. Her kadar böyle bir tutumun benimsenmesi İslamofobi'nin Müslüman sorunu olmaktan çıkarak insan hakları, özgürlük, ayrımcılık gibi konular ekseninde ele alınmasına katkı sağlayacak olsa da günümüzde sol ve liberal kesimlerin geçmiştekinden farklı olarak seküler görünümüne çok daha fazla sarılmaları ve dini pratiklerini sahiplenen Müslümanlara yönelik önyargı beslemeleri söz konusu girişimlere engel olmaktadır. Öyle ki günümüzde liberal ve sol eğilimli partiler Müslümanlara yönelik aşırı sağ partileri aratmayacak politikalar izlemekte, bunu çeşitli söylem ve girişimlerle ortaya koymakta ve İslamofobi'nin Avrupa'daki gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır. Bu kapsamda Müslümanlar açısından siyasi temsil konusunun Avrupa siyasetinde oldukça zor bir hale geldiğinin belirtilmesi gerekir.³

Tüm literatürün değerlendirilmesi aşamasında yapılan tartışmalarda ve ortaya konan çalışmalarda anti-Semitizm ve İslamofobi arasında ön plana çıkan benzerlikler ve farklılıklar şu şekildedir.

Benzerlikler;

- Hem İslamofobi'yi hem anti-Semitizm'i ortaya çıkaran ve besleyen olgunun Oryantalizm olduğu düşünülmektedir (Brian Klug).
- Düşünceleri ve hayatları şekillendiren iki din de (İslamiyet ve Musevilik) Hristiyanlıkla sorun yaşamaktadır (Brian Klug).
- Her ne kadar bir zamanlar Yahudiler iç düşman, Araplar dış düşman olarak görülse de günümüzde Müslümanlar yalnızca bir dış düşman değil, Yahudiler gibi iç düşman olarak da sunulmakta ve görülmektedir (Gil Anidjar, Shiffer ve Wagner).
- İki dinin temsilcileri de aydınlanmacı düşüncenin ve laikliğin düşmanı olarak etiketlenmiştir (Brian Klug).
- İki inançta da "sevgisiz ve acımasız" dini yasaların var olduğu iddia edilmektedir (Recm, şeriat, el kesme, idam, kısas vs.) (Ivan Kalmar).
- İki ırkçılık türünün de göç olgusuna verilen bir cevap mahiyetinde olduğu düşünülmektedir.
- İki ırkçılık türü de siyasetçilere karşı duyulan nefret ve şüphenin yaygınlaşmasının bir sonucu olarak güç kazanmışlardır.

3 Tartışma ile ilgili Şener Aktürk'ün hazırladığı ve Müslümanların siyasi temsilini irdeleyen "Political Engineering and the Exclusion of Religious Conservative Muslims in Europe" başlıklı raporuna göz atabilirsiniz. Bkz; Şener Aktürk, "Political Engineering and the Exclusion of Religious Conservative Muslims in Europe", SETA Rapor, No:100, ISBN: 978-975-2459-56-4.

- Terörizm iki ırkçılık türünü de besleyen bir mahiyettedir. Yapılan eylemler tüm Yahudilere ya da Müslümanlara mal edilmiştir.
- Kültürel ırkçılık iki ırkçılık türünün de merkezinde yer almaktadır. Özellikle dini kanunların batı kültürüne ve medeniyetine aykırı olduğu tezi işlenmektedir (Shiffer ve Wagner).
- İki olgunun söylemlerinde de komplo teorilerinin, toplu inşa süreçlerinin, insan dışlaştırmanın (dehumanization) ve dini pratiklerin yanlış yorumlanmasının oldukça yaygın olduğu tespit edilmiştir (Shiffer ve Wagner).
- İki ırkçılık türünde de Yahudilerin bir zamanlar Avrupa toplumu içinde toplum içinde toplum oluşturduğu gibi Müslümanların da paralel toplumlar oluşturduğu söylemleri kullanılmaktadır (Shiffer ve Wagner).

Farklılıklar;

- Yahudiler Batı'da iş ve kültür dünyasında önemli elitleri oluşturmuşlardır. Müslümanların böyle bir durumu söz konusu değildir.
- Yahudilerin teşhisi Müslümanlardan çok daha zordur. Bu bakımdan Nazi döneminde Yahudilerden sarı yıldızlı pazu bandı takmaları istenmiştir.
- Anti-Semitizm'in 19. yüzyılda etnik ulus devletleri yönetmek için ortaya çıktığı fakat İslamofobi'nin Avrupa'nın ulus üstü yapısını teminat altına almak için sürdürüldüğü düşünülmektedir (Matti Bunzl).
- Anti-Semitizm ırkçılık ekseninde ortaya çıkmış ve ırk kavramı oldukça önemli olmuştur. Irk Yahudilere sabit bir kader tayin etmiş, bu sebeple Yahudiler hiçbir zaman bir Alman ya da bir Fransız olamamıştır. Fakat İslamofobi milyonlarca Müslümanın Avrupa'ya gelmesi sonucu ortaya çıkmış ve Batı kültürü ile uyumlu olmayan bir dünya görüşünü teşvik ettiği inancı ekseninde şekillenmiştir. Bu bakımdan Müslümanların Alman, Fransız, Fin olmasından ziyade Avrupalı olup olmadığı önemli olmuştur (Matti Bunzl).
- Anti-Semitizm'in seçim politikalarına bir etkisi olduğu görülmemiştir. Fakat İslamofobi'nin gerek ulusal seçim süreçlerinde gerekse Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde görüldüğü gibi siyaset üzerinde etkileri görülmektedir (Matti Bunzl).

- Yahudiler dışlanmanın yanında geleneksel hayatı ve materyal modernliği temsil ettikleri yurtsuz bir topluluk imajına sahip olmuşlardır. Müslümanların böyle bir imajı yoktur (Brian Klug).
- Yahudilerin paralı ve uluslararası finans çevrelerinde gizli el (hidden hand) olduklarına yönelik komplo teorisi bulunmaktadır. Müslümanların temsilinde böyle bir imaj bulunmamaktadır (Brian Klug).
- Batılı tahayyülde Yahudilerin teolojik düşman olarak, Arapların ise siyasi/politik düşman olarak üretildiği ifade edilmektedir (Gil Anidjar).
- Yahudilerin her zaman liberalizm kapitalizm ya da komünizm gibi modern değerlerle uyumlu olarak görüldüğü fakat Müslümanların gerici ve modern hayatla bağları kopuk olarak resmedildiği düşünülmektedir (Shiffer ve Wagner).
- Yahudilerin günümüzde iyi Avrupalı olarak görüldüğü fakat Müslümanların siyasi, kurumsallaşmış ve Avrupa kimliğine karşı bir merkez olduğu için farklılıkları ileri sürülmüştür (David Cesarani).

Kaynakça

- AHMED, N. (2004). *European Judaism: A Journal for the New Europe* Vol. 37, No. 1 (Spring 2004), SS. 124-127 (speech at world jewish congress)
- ANIJDAR, G. (2003). *The Jew the Arab A History of the Enemy*, Stanford University Press, Stanford: California.
- BAYRAKLI, E., HAFEZ, F. (2016). Introduction, s.6-7, içinde: Bayraklı, Enes ve Hafez, Fared (Ed) (2016) *European Islamophobia Report 2015*, SETA.
- BANGSTAD, S., BUNZL, M. (2010). "Anthropologists Are Talking About Islamophobia and Anti-Semitism in the New Europe." *Ethnos: Journal of Anthropology*, vol. 75:2, ss. 213-228, p. 215.
- BENBASSA, E. (2007) "Xenophobia, Anti-Semitism and Racism; Europe recurring Evils", Bunz (ed.) "Anti-Semitism and Islamophobia: Hatreds Old and New in Europe." Prickly Paradigm Press/University of Chicago Press.
- BUNZL, M. (2005). "Between Anti-Semitism and Islamophobia: Some Thoughts on the New Europe." *American Ethnologist* Volume 32, Issue 4.
- BUNZL, M. (ed.) (2007) "Anti-Semitism and Islamophobia: Hatreds Old and New in Europe." Prickly Paradigm Press/University of Chicago Press.
- BOBAKO, M. (2017). The Palestinian Knot; The 'New Anti-Semitism', Islamophobia and the Question of postcolonial Europe, Theory, Culture & Society, <https://doi.org/10.1177/0263276417708859>,

- CESARANI, D. (2011). "Are Muslims the new Jews? Comparing Islamophobia and Anti-Semitism in Britain and Europe." YIISA Discussion Paper, July 31, isgap.org/david-cesarani.
- COUSIN, G., FINE (2012). Robert. "A Common Cause." *European Societies*, vol. 14:2, ss. 166-185,
- DOBKOWSKI, M. (2015). Islamophobia and Anti Semitism. *Cross Currents*, Volume 65, ss. 321-333. doi:10.1111/cros.12142
- DØVING, C. A. (2010). "Anti-Semitism and Islamophobia: A Comparison of Imposed Group Identities," *Dansk Tidsskrift for Islamforskning*, no. 2, ss. 52-76.
- DØVING, C. A. (2014, 1 Temmuz). Antisemitizm ve İslamofobi: Empoze Edilmiş Topluluk Kimlikleri. www.perspektif.eu.
- HAFEZ, F. (2016). Comparing anti-Semitism and Islamophobia The state of the field, *Islamophobia Studies Journal*, VOLUME 3, NO. 2, Spring, ss. 16-34.
- HIDIR, Ö. (2007). "Anti-İslamizm ve Anti-Semitism: Tarihsel ve Kavramsal Farklılıklar ve Benzerlikler", Kadir Canatan, Özcan Hıdır (Eds.), *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-Semitism*, Ankara: Eskiye Yeni Yayınları.
- KALMAR, I. (2009). "Anti-Semitism and Islamophobia: The Formation of a Secret", *Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge*: Vol. 7: Iss. 2, Article 11.
- KALMAR, I. (2012). *Early Orientalism; Imagined Islam and the Notion of Sublime Power*, London and Newyork: Routledge.
- KALMAR, I. (2017). Is Islamophobia the New Antisemitism?, SETA, <https://www.setav.org/en/is-islamophobia-the-new-antisemitism/>, (Erişim Tarihi: 18.01.2018)
- KLUG, B. (2014). "The Limits of Analogy: Comparing Islamophobia and Antisemitism." *Patterns of Prejudice*, vol. 48, no. 5, December.
- LEWIS, B. (2004). "The New Anti-Semitism", *The American Scholar*, Volume 75 No. 1, Winter 2006, pp. 25-36.
- MEER, N.(2013). "Semantics, scales and solidarities in the study of antisemitism and Islamophobia" *Ethnic and Racial Studies*, vol. 36, no. 3, ss. 500-515.
- NATHAN, J. (2016, 5 Ağustos). Islamophobia isn't the 'New Antisemitism' and the Statistics Prove It. ABC, <http://www.abc.net.au>.
- RENTON, J., GIDLEY, B. (eds.) (2017). *Antisemitism and Islamophobia in Europe; A Shared Story*, London: Palgrave Macmillan.
- SAID, E. (1978). *Oryantalizm*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2. Baskı, s. 317.
- SAYYID, S. (2014). "A Measure of Islamophobia", *Islamophobia Studies Journal* Volume 2, No. 1, Spring, pp. 10-25.
- SCHIFFER, S., WAGNER, C. (2011). "Anti-Semitism and Islamophobia - new enemies, old patterns." *Race and Class*, Vol. 52(3), 2011, ss. 77-84
- SILVERSTEIN, A. P. (2008). The context of antisemitism and Islamophobia in France, *Patterns of Prejudice*, 42:1, ss. 1-26, DOI: 10.1080/00313220701805877
- TOPOLSKI, A. (2013). "How Jews and Muslims Became Races: A Genealogy of Antisemitism and Islamophobia" *Philosophy of Race: Introductory Readings*, 2013. https://www.academia.edu/8264570/How_Jews_and_Muslims_Became_Races_A_Genealogy_of_Antisemitism_and_Islamophobia (Erişim Tarihi: 10.01.2018)

İSLAMOFOBİ VE ANTI-SEMİTİZM KARŞILAŞTIRMALARINI ANLAMLANDIRMAK:
KAPSAMLI BİR LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

- WEAVER, S. (2013). A rhetorical discourse analysis of online anti-Muslim and anti-Semitic jokes, *Ethnic and Racial Studies*, 36:3, 483-499, DOI: 10.1080/01419870.2013.734386
- WEBMAN, E. (2012). Discourses On Antisemitism And Islamophobia In Arab Media, *European Societies*, 14:2, ss. 222-239, DOI: 10.1080/14616696.2012.676455.
- BBC, (2018, 19 Şubat). İzlanda Sünneti Yasaklayan İlk Avrupa Ülkesi Olma Yolunda... www.bbc.com.
- TURKINFO, (2015, 24 Şubat). Antisemitizm ve İslamofobi Birlikte Yaşamı Tehdit Ediyor.. www.turkinfo.nl.
- HÜRRİYET, (2015, 19 Temmuz). Avrupa'da Irkçılık ve İslamofobi Arttı. www.hurriyet.com.tr.
- INDEPENDENT, (2008, 3 Temmuz). Muslims feel like 'Jews of Europe'. www.independent.co.uk.
- ŞALOM, (2008, 17 Eylül). Erdoğan: "İslamofobi de antisemitizm gibi insanlık suçu ilan edilmeli". www.salom.com.tr.
- European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC) (2003), *The Fight against anti-Semitism and Islamophobia: Bringing Communities Together (Report)*, Brussels/Vienna. <http://fra.europa.eu/en/publication/2003/fight-against-antisemitism-and-islamophobia-bringing-communities-together-summary>
- European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC) (2004) "Working Definition of Anti-Semitism", <http://kantorcenter.tau.ac.il/sites/default/files/WORKING%20DEFINITION%20OF%20ANTISEMITISM.pdf>
- International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA) (2016), "Working Definition of Anti-Semitism", <https://www.holocaustremembrance.com/index.php/media-room/stories/working-definition-antisemitism-0>
- Islamophobia Research & Documentation Project (IRDP), <https://www.crg.berkeley.edu/research-projects/islamophobia-research-documentation-project/>,
- Runnymede Trust (1997), "Islamophobia: A Challenge for us all", Runnymede Trust, November, <https://www.themaydan.com/wp-content/uploads/2017/12/Islamophobia-a-challenge-for-us-all-without-cartoons.pdf>,
- Runnymede Trust (2018), "Islamophobia Still A Challenge for us all", <https://www.runnymedetrust.org/uploads/Islamophobia%20Report%202018%20FINAL.pdf>
- "Anti-Semitism, Racism and Islamophobia", *European Studies* (2012), Volume 14, Issue 2. Special Issue.
- "Racialization and Religion: Race, Culture and Difference in the Study of Antisemitism and Islamophobia", *Ethnic and Racial Studies* (2013), Volume 36, Issue 3, Special Issue.
- "Imaginations of the Other: Past and Present Expressions of Islamophobia", *Patterns of Prejudice* (2014), Volume 48, Issue 5, Special Issue.